

Hemşirelik Öğrencilerinin Reçetesiz İlaç Kullanma Durumları*

Non-Prescription Drug Usage Among Nursing Students

SEMRA AÇIKSÖZ *
GÖNÜL KURT **
MERVE SEYFİ***

* Bu çalışma, 22-26 Nisan 2015 tarihleri arasında Kayseri’de düzenlenen 14. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi’nde poster bildirisi (özet) olarak sunulmuştur.

ÖZ

Amaç: Araştırma, hemşirelik öğrencilerinin reçetesiz ilaç kullanma durumları, reçetesiz ilaç kullanımına ilişkin görüş, tutum ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı tipteki araştırma 2014-2015 eğitim-öğretim yılında bir hemşirelik yüksek okulunda, araştırmaya katılmayı kabul eden 368 öğrenci ile yürütülmüştür. Veriler, araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelenerek oluşturulan “Veri Toplama Formu” kullanılarak toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, sayı, yüzde, ortalama ve ki-kare testi kullanılmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin yaş ortalaması 20.39±1.22’dir. Öğrencilerin %89.9’unun son bir yıl içinde reçetesiz ilaç kullandığı, en yüksek oranda baş ağrısı (%76.7) nedeniyle ilaç kullandıkları ve en sık kullanılan ilacın ise analjezikler (%88.2) olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin %53.2’si reçetesiz ilaç kullanma gerekçesini “sorun önemsiz olduğu için doktora gitmeyi gerekli görmeme”, %49.2’si “daha önce ilacı kullanmış olma” olarak bildirmiştir. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma kararlarında ilacın evde mevcut olması (%46.8) ve daha önce doktor önerisi ile ilacı kullanmış olmanın (%40.2) etkili olduğu görülmüştür. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları ile sosyodemografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (p>0.05).

Sonuç: Öğrencilerin, reçetesiz ilaç kullanma oranı oldukça yüksektir. Reçetesiz ilaç kullanımını önlemek için öğrencilerin akılcı ilaç kullanımını konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Reçetesiz ilaç, öğrenci, hemşirelik, ilaç kullanma.

ABSTRACT

Aim: This study aimed to determine the opinions and attitudes and related factors of nursing students regarding non-prescription drug usage.

Methods: This descriptive study was conducted on 368 nursing students in a nursing college who volunteered to participate in the study during the 2014-2015 academic year. The Data Collection Form, created by the investigators after reviewing the relevant literature, was used for data collection. Data were analyzed using percentage, mean, and chi-square tests.

Results: The mean age of the students was 20.39±1.22. The non-prescription drug usage of the students within the preceding year was 89.9%. It was determined that the students mostly used drugs for headaches (76.7%), and analgesics (88.2%) were the most commonly used drugs. The reasons of non-prescription drug usage of the students were “the problem is not important to consult the physician” (53.2%) and “the drug has been used before” (49.2%). The affecting factors on using non-prescription drug were having had leftover drugs at home (46.8%) and having used the drug previously (40.2%). There was no statistically significant difference between the students’ non-prescription drug usage and their sociodemographic characteristics (p> 0.05).

Conclusion: The students’ non-prescription drug usage rates were quite high in this study. Students need to be informed about rational drug use to prevent non-prescription drug usage.

Keywords: Nonprescription drug; student; nursing; drug utilization.

* S Açıksöz, Dr. Öğr. Üyesi
SBÜ Hamidiye Hemşirelik Fakültesi Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, İstanbul
Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
Semra Açıksöz, Dr. Öğr. Üyesi
SBÜ Hamidiye Hemşirelik Fakültesi
Selimiye Mah. Tıbbiye Cad. No:38 34668 Üsküdar / İstanbul
Tel: 0 216 418 96 16/2311 Faks: 0 216 418 96 20
e-posta: semra.aciksoz@sbu.edu.tr

** G Kurt, Dr. Öğr. Üyesi
Sakarya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü, Sakarya
e-posta: fgonul@yahoo.com

*** M Seyfi, Hemşire
İstanbul Sultan Abdulhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul
e-posta: seyfirmerve_@hotmail.com

Akılcı ilaç kullanımı, bireyin özelliklerine ve klinik bulgularına göre, ilaç tedavisinin etkili, güvenli ve en düşük maliyetle uygulanmasına olanak sağlayan planlama, izleme ve değerlendirmeyi kapsayan sistematik bir yaklaşım biçimidir.⁽¹⁾ Ancak, günümüzde tüm dünyada gereksiz ve reçetesiz ilaç kullanımı artmıştır ve ciddi bir toplum sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün rapor ettiği son çalışmalarda gereksiz ve reçetesiz ilaç kullanımında ciddi artış olduğu bildirilmiştir.^(2,3) Hekime danışmadan veya herhangi bir tıbbi gözetim olmaksızın kişinin kendi inisiyatifi ya da başkalarının önerisiyle reçetesiz ilaç kullanması "kendi kendine ilaç kullanma (self medication)", olarak adlandırılan tehlikeli bir kötü kullanım alışkanlığıdır.^(2,4,5) Bu bağlamda bireyler hasta olduklarında daha önce kullandıkları ellerindeki mevcut ilaçları kullanabilmekte, yakınlarının önerisi ile ilaç alabilmekte ya da eczaneden doğrudan aldıkları bazı ilaçları kullanabilmektedirler.⁽²⁾

Reçetesiz ilaç kullanımının neden olacağı riskler ve potansiyel zararları rağmen yapılan epidemiyolojik çalışmalar, reçetesiz ilaç kullanımının tüm dünyada yaygın olduğunu göstermektedir. Amerika için bu oran %73, Avrupa Birliği ülkeleri için %68 olarak bildirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde toplumsal örgütlenme düzeyi ve eğitimin yüksek seviyede olmasının, bilinçsiz ilaç kullanımının sonuçlarını engellediği belirtilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, bu oranların çok daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Hindistan için bu oran %79, Pakistan'da %84 ve Suudi Arabistan'da %78 olarak belirtilmiştir.⁽⁵⁾ Reçetesiz ilaç tüketimi dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de önemli bir sorundur. Ülkemizde birçok ilacın reçetesiz satılması ve evlerde daha önceki tedavilerden kalan ilaçların kullanılması, kendi kendine ilaç kullanımı için önemli risk faktörleri arasındadır. Ülkemizde en fazla analjezik, antibiyotik ve vitamin gibi ilaçlar reçetesiz olarak bilinçsiz bir şekilde, hekim önerisi olmadan kullanılmaktadır. İlaçların hekime danışmadan kullanımı, tanı ve tedavide gecikmelere, ilaç direncine, ilaç yan etkisi ve etkileşimlerine, ilaç israfına ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.^(2,3,6)

Uygun ilaç kullanımında; sosyodemografik, kültürel, ekonomik, politik ve yönetsel düzenleyici mekanizmalar ve eğitim gibi pek çok faktör etkili olabilir.^(2,7) Geçmiş tecrübeler, ekonomik nedenler, sağlık hizmetlerine ulaşamama kendi kendine ilaç kullanımında etkili başlıca nedenler olarak gösterilmektedir.^(2,5) Bilinçsiz ilaç tüketimindeki artış, tüm sağlık çalışanlarının bu konuda daha fazla duyarlılık göstermesini zorunlu hale getirmiştir. Sağlık çalışanları, reçetesiz ilaç kullanımını önlemek için toplumsal sağlık bilincinin oluşturulmasında önemli bir role sahiptir. İlaçların bilinçli kullanımı konusunda özellikle hemşirelere önemli sorumluluklar düşmektedir.^(1,6) Hemşireler, tedaviye uyum ve tedavinin başarıya ulaşması için ilaçların hekime danışmadan ve reçetesiz olarak kullanılmaması, tavsiye ile ilaç kullanılmaması gibi konularda hasta ve hasta yakınlarına eğitim ve danışmanlık yapmalıdırlar.⁽⁸⁾

Ülkemizde ilaç kullanımını inceleyen çalışmalarda belirlenen

temel problemler; gereksinimden fazla ilaç reçete edilmesi, yanlış ilaç kullanılması ve başta antibiyotikler olmak üzere gereksiz ilaç kullanımı olarak belirtilmiştir.^(1,9)

Literatürde üniversite öğrencilerinin ilaç kullanımı konusunda yapılmış çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, bu popülasyonda bazı özel risk grubundaki hastalıklar ve bazı ilaç kullanım alışkanlıkları incelenmiştir.^(1,8) Çalışmalarda, üniversite öğrencileri arasında kendi kendine ilaç kullanımı yaygın olarak bildirilmiştir.^(1,4) Ülkemizde üniversite öğrencilerinin yaşadığı ekonomik sorunlar, sağlık kurumuna başvuramama, zaman sıkıntısı, başta stres olmak üzere bazı psikolojik sorunların yaşanması gibi nedenlerle üniversite öğrencilerinin ilaçları bilinçsizce tükettikleri belirtilmektedir.⁽⁹⁾ Sağlık alanındaki öğrenciler ise akılcı ilaç kullanımı konusunda özellikle bilinçli olması gereken bir gruptur. Öğrencilerin eğitimlerinin ilk yıllarından itibaren akılcı ilaç kullanımı konusunda bilinçlendirilmeleri, ayrıca bu konuda aldıkları eğitimin ilaç kullanım alışkanlıklarına etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Goel ve Gupta'nın⁽¹⁰⁾ hemşirelik öğrencilerinin ilaç kullanım alışkanlıklarını inceledikleri çalışmada da bu oran %88.2 olarak bildirilmiştir. Williams ve Crawford⁽¹¹⁾ Avustralya'daki hemşirelik ve ebelik lisans öğrencilerinin ilaç kullanım alışkanlıklarını değerlendirdikleri çalışmada, öğrencilerin %91.7'sinin reçetesiz ilaç kullandığını belirtmiştir. Ülkemizde sağlık yüksekokulu öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ise, öğrencilerin reçetesiz olarak ilaç kullanma durumlarının düşük (%18.7) olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin reçeteli olarak en fazla analjezik ve antibiyotik türü ilaçları kullandığı belirtilmiştir.⁽⁷⁾ Dönmez ve ark.⁽¹²⁾ hemşirelik öğrencilerinin reçetesiz antibiyotik kullanımını inceledikleri çalışmada ise, öğrencilerin yaklaşık 1/3'ünün reçetesiz antibiyotik kullandığı ve antibiyotik direnci konusunda yeterli bilgisinin olmadığını bildirmiştir.

Gelecekte sağlık ekibinin bir üyesi olarak çalışacak hemşirelik öğrencilerinin sağlık davranışları hem kendi tıbbi uygulamalarını hem de bakım verdiği bireylerin sağlık davranışlarını ve uygulamalarını etkileyeceği düşünülmektedir.

Amaç:

Bu araştırma ile hemşirelik öğrencilerinin reçetesiz ilaç kullanma durumları, reçetesiz ilaç kullanımına ilişkin görüş, tutum ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmada, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları nedir?
- Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma nedenleri nelerdir?
- Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımına ilişkin görüş ve tutumları nasıldır?
- Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanım durumları ile demografik özellikleri arasında anlamlı fark var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Türü

Araştırma tanımlayıcı tipte yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma, Ankara'da bir hemşirelik yüksek okulunda yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 1., 2., 3. ve 4. sınıf hemşirelik öğrencileri (n=374) oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimi yapılmamış olup, gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 368 öğrenci (%98.4) çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olmayan ve araştırmanın yapıldığı tarihlerde devamsız olan 6 öğrenci örneklem dışı bırakılmıştır.

Veri Toplama Formu

Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelemesi doğrultusunda hazırlanan veri toplama formu kullanılmıştır.^(2,4,8,10) Veri toplama formunun ilk bölümü öğrencilerin sosyodemografik özelliklerini (yaş, sınıf, sağlık güvencesi, kronik hastalık, düzenli kullanılan ilaç) içeren altı sorudan, ikinci bölümü ise öğrencilerin son bir yıl içerisinde reçetesiz ilaç kullanma durumları ve tutumlarını değerlendiren (reçetesiz ilaç kullanma durumu, reçetesiz kullanılan ilaçlar, reçetesiz ilaç kullanma nedeni, ilacı nereden aldığı, nasıl karar verdiği, kullanma sıklığı ve miktarı, reçetesiz ilaç kullanımına ilişkin görüş ve tutumları) 12 sorudan oluşmuştur. Araştırmada, veri toplama formunun anlaşılabilirliğinin değerlendirilmesi açısından farklı bir bölümde öğrenim gören 10 öğrenci ile ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonrası veri toplama formunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu öğrenciler örneklem kapsamında değerlendirilmemiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere veri toplama formları araştırmacılar tarafından dağıtılarak nasıl dolduracakları hakkında bilgi verilmiştir. Veriler, araştırmanın uygulandığı tarihte eğitim programında planlı olan ilk dersin bitmesinden hemen sonra toplanmıştır. Veri toplama formlarının doldurulması her bir sınıf için yaklaşık 25-30 dk. sürmüştür.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmaya başlamadan önce araştırmanın yürütüldüğü hemşirelik yüksek okulu yönetiminden izin ve kurum Etik Kurulu'ndan araştırma onayı (6 Şubat 2015 tarihli, 282 sayılı) alınmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilere araştırmanın amacı ve metodu anlatılmış ve öğrencilerin çalışmaya katılımlarında gönüllülük esas alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı, son bir yıllık sürecin sorgulanmış olmasıdır. Literatür incelendiğinde, birçok çalışmanın son bir yıllık süreci kapsadığı belirlenmiştir.^(2,4,5)

Hatırlamaya dayalı bir yıllık süreci kapsayan öykünün güvenilir olamayacağı yönünde görüşler olmakla birlikte, son bir yıllık bir sorgulama ile sadece mevsimsel kullanımların arttığı ya da azaldığı dönemleri kapsamaması yanlılığı ortadan kaldırmaktadır.⁽⁵⁾

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS for Windows Version 22.00 (IBM Corporation, Armonk, New York, USA) bilgisayar programı kullanılmıştır. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunlukları tek örnek Kolmogorov-Smirnov testi ile değerlendirilmiş ve anlamlılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için ileri düzey çözümlerlerde parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin dağılımlarını göstermek için ortalama, standart sapma, frekans ve yüzdelikler; tanımlayıcı verilerin istatistiksel karşılaştırmaları için parametrik testlerden ki-kare ve bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. İstatistiksel önemlilik için p<0.05 değeri kabul edilmiştir.

Bulgular

Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri ve kronik bir hastalığa sahip olma durumları Tablo 1'de verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalamaları 20.39±1.22 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin %95.4'ünün sağlık güvencesi bulunmaktadır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin %95.4'ünün herhangi bir kronik hastalığının olmadığı ve %89.9'unun düzenli olarak bir ilaç kullanmadığı belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri ve Kronik Hastalığı Olma Durumlarının Dağılımı (n=368)

Sosyodemografik Özellikler	n	%
Yaş (ort±SS) 20.39±1.22		
Sınıf		
1.sınıf	123	33.4
2.sınıf	75	20.4
3.sınıf	86	23.4
4.sınıf	84	22.8
Sağlık güvencesi		
Var	351	95.4
Yok	17	4.6
Kronik hastalık durumu		
Var	17	4.6
Yok	351	95.4
Düzenli ilaç kullanma durumu		
Evet	37	10.1
Hayır	331	89.9

Tablo 2'de öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları ve nedenlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Öğrencilerin %89.9'unun son bir yıl içinde reçetesiz ilaç kullandığı

belirlenmiştir. Öğrenciler en yüksek oranda baş ağrısı (%76.7) ve soğuk algınlığı (%58.9) gibi sağlık sorunları nedenleriyle reçetesiz ilaç kullandıklarını belirtmiştir. Öğrencilerin en yüksek oranda kullandıkları reçetesiz ilaçların analjezik

Tablo 2. Öğrencilerin Reçetesiz İlaç Kullanma Durumlarının Dağılımı

	n	%
Reçetesiz ilaç kullanma durumu (n=368)		
Kullanan	331	89.9
Kullanmayan	37	10.1
Reçetesiz ilaç kullanmaya neden olan sağlık sorunu*		
Baş ağrısı	254	76.7
Soğuk algınlığı	195	58.9
Ateş	70	21.1
Gastrointestinal sorunlar	17	5.1
Stres	8	2.4
Alerji	8	2.4
Cilt hastalığı	5	1.5
Uyku sorunu	3	0.9
Zayıflama	1	0.3
Reçetesiz kullanılan ilacın türü*		
Analjezikler	292	88.2
Antigribal ilaçlar	193	58.3
Antipiretikler	67	20.2
Vitaminler	53	16.0
Antibiyotik	26	7.9
Sedatif ilaçlar	13	3.9
Reçetesiz ilaç kullanma nedenleri*		
Sağlık sorununun basit olduğu düşüncesi	176	53.2
Daha önce ilacı kullanmış olma	163	49.2
Sağlık sorunun aciliyeti	122	36.9
Zaman tasarrufu	86	26.0
Kendi sağlığını aktif olarak yönetme	82	24.8
İlaça ulaşmada kolaylık	63	19.0
Maliyet etkin olması	17	5.1
Tıbbi hizmetlere duyulan güvensizlik	8	2.4
Sağlık güvencesinin olmaması	3	0.9
Reçetesiz ilaç kullanma kararında etkili olan faktörler*		
İlacın evde mevcut olması	155	46.8
Daha önce ilacı kullanmış olma	133	40.2
İlaça ilişkin tıbbi bilgiye sahip olma	110	33.2
Aile ve arkadaş önerisi	70	21.2
Eczacı önerisi	18	5.4
Reçetesiz kullanılan ilacın yan etkileri konusunda bilgi durumu (n=331)		
Evet, biliyor	196	59.2
Kısmen biliyor	115	34.7
Bilmiyor	20	6.0
Reçetesiz kullanılan ilacın yan etkisinin olması durumundaki davranış biçimi (n=331)		
Doktora danışırım	228	68.9
İlacı bırakırım	95	28.7
Eczaneye danışırım	6	1.8
Yakınlarıma danışırım	2	0.6

* Birden fazla cevap verildiği için "n" katlanmıştır.

(%88.2), antigribal (%58.3), antipiretik (%20.2) ve vitamin (%16) olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %53.2'si reçetesiz ilaç kullanma nedenini "sağlık sorununun önemsiz olması nedeniyle doktora gitmenin gereksiz olduğu düşüncesi", %49.2'si "reçetesiz olarak kullandığı ilacı daha önce kullanmış olma" olarak belirtmiştir. İlacın evde mevcut olmasının (%46.8) ve daha önce aynı ilacın kullanılmış olmasının (%40.2) öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma kararlarını etkileyen faktörler olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %59.2'si ilaçların yan etkileri konusunda bilgisi olduğunu, %68.9'u ilacın herhangi bir yan etkisinin olması durumunda doktor yardımı alacağını ve %28.7'si ilacı almayı bırakacağını belirtmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Öğrencilerin Reçetesiz İlaç Kullanımı İle İlgili Görüşleri ve Tutumları (n=368)

Reçetesiz İlaç Kullanımı İle İlgili Görüş ve Tutumlar	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	n	%	n	%	n	%
Küçük sağlık sorunlarında ilaç tedavisinin reçeteli olmasına gerek yoktur	124	33.7	142	38.6	102	27.7
Reçetesiz ilaç kullanmak sağlığımı zarar verebilir	268	72.8	81	22.0	19	5.2
Tüm ilaçların, bitkisel ilaçlarda dahil, yan etkileri vardır	303	82.3	54	14.7	11	3.0
İlacın yan etkisi ile karşılaştığımda doktora danışmadan ilacın dozunu azaltabilirim ya da ilacı bırakabilirim	79	21.5	84	22.8	205	55.7
İlaçların birlikte kullanılması tehlikeli olabilir	341	92.7	21	5.7	6	1.6
Memnun kaldığım ilaçları başkalarına önerebilirim	69	18.8	96	26.1	203	55.2
Reçetesiz ilaç kullanmak oldukça kolaydır	163	44.3	130	35.3	75	20.4
Hastalığı etkili tedavi ediyorsa ilacın reçeteli olması gerekmez	76	20.7	119	32.3	173	47.0
Hastalık tekrarlayınca doktora danışmadan aynı ilaç kullanılabilir	91	24.7	125	34.0	152	41.3
İlaç istenilen etkiyi vermediğinde doktora danışmadan ilacın dozu artırılabilir	13	3.5	35	9.5	320	87.0
İlaç yan etkisi geliştiğinde doktora başvurulmalıdır	339	92.1	21	5.7	8	2.2
Bilinmeyen ilaçların böbrek ve karaciğer hastalarında kullanımı oldukça tehlikelidir	330	89.7	22	6.0	16	4.3
Reçetesiz ilaç kullanımı hastalığa bağlı semptomları ve hastalık belirtilerini gizleyebilir, bu nedenle hastalığın tedavisi gecikebilir	192	55.2	64	17.4	112	30.4

Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımına ilişkin görüş ve tutumları Tablo 3'te verilmiştir. Öğrencilerin en yüksek oranda "ilaçların birlikte kullanılması tehlikeli olabilir" (%92.7), "ilaç yan etkisi geliştiğinde doktora başvurulmalıdır" (%92.1) ve "bilinmeyen ilaçların böbrek ve karaciğer hastalarında kullanımı oldukça tehlikelidir" (%89.7) ifadelerine yönelik olumlu görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin %44.3'ü reçetesiz ilaç kullanımının oldukça kolay olduğunu, %33.7'si küçük sağlık sorunlarında ilaç tedavisinin reçeteli olmasına gerek olmadığını ve %24.7'si hastalık tekrarlayınca doktora danışmadan aynı ilacı kullanılmaya devam edebileceğini belirtmiştir (Tablo 3).

Tablo 4'te öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları ile sosyo-demografik özellikleri karşılaştırılmıştır. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları ile yaş, sağlık sigortası varlığı, sınıf düzeyleri ve kronik hastalık durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin Sosyo-demografik Özellikleri İle Reçetesiz İlaç Kullanma Durumlarının Dağılımı (n=368)

	Reçetesiz İlaç Kullanma Durumu				t	p
	Kullanan		Kullanmayan			
Sosyodemografik özellikler						
Yaş (ort±SS)	20.42	1.21	20.13	1.27	1.372	0.171
	n	%	n	%	χ²	p
Sınıf						
1.sınıf	106	32.0	17	45.9	3.709	0.295
2.sınıf	68	20.5	7	18.9		
3.sınıf	81	24.5	5	13.5		
4.sınıf	76	23.0	8	21.6		
Sağlık sigortası						
Var	317	95.8	34	91.9	1.136	0.286
Yok	14	4.2	3	8.1		
Kronik hastalık durumu						
Var	14	82.3	3	17.7	1.992	0.158
Yok	314	89.5	37	10.5		

χ²: Ki-kare testi t: Bağımsız örneklem t-testi

Tartışma

Reçetesiz ilaç kullanımı tüm dünyada önemli bir sağlık sorunu durumuna gelmiştir. Özellikle ilaç bilgisi, ilaç uygulama rolleri ve ilaç erişimlerinin kolay olması gibi nedenlerle sağlık çalışanları arasında reçetesiz ilaç kullanımının daha yaygın olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle reçetesiz ilaç kullanımı konusunda bu grubun incelenmesi gereken özellikli bir grup olduğu belirtilmektedir.⁽¹¹⁻¹³⁾ Araştırmada öğrencilerin %89.9'unun son bir yıl içinde reçetesiz ilaç kullandığı saptanmıştır. Hemşirelik öğrencilerinin ileride sağlık hizmetlerinde ilaçların kullanımı konusunda alacakları görev ve sorumluluklar düşünüldüğün-

de, bu yüksek oran üzerinde dikkatle durulması gereken olumsuz bir sonuçtur. Hemşirelik öğrencilerinin reçetesiz ilaç kullanımını konusunda çok az sayıda çalışma bulunmakla birlikte, çalışmalar Türkiye'de %45, Hırvatistan'da %88, Hong Kong'da %94, Karaci'de %76 olduğunu göstermiştir.^(10,11) Çalışma bulgumuza benzer şekilde Goel ve Gupta'nın⁽¹⁰⁾ hemşirelik öğrencilerinin ilaç kullanım alışkanlıklarını inceledikleri çalışmada, öğrencilerin %88.2'si, Williams ve Crawford'⁽¹¹⁾ çalışmasında da öğrencilerin %91.7'si reçetesiz ilaç kullandığını belirtmiştir. Klemenc-Ketis ve ark.⁽⁴⁾ sağlık alanı ve dışındaki öğrencilerin son bir yıl boyunca ilaç kullanım durumlarını incelediği çalışmada, sağlık alanındaki öğrencilerin %92.8'inin ve sağlık alanı dışındaki öğrencilerin %91.9'unun reçetesiz ilaç kullandığını bildirmiştir. Sawalha⁽¹⁴⁾ 1.581 öğrenci ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin %98'inin kendi kendine ilaç kullandığını bildirmiştir. Literatür ve benzer şekilde bizim çalışma bulgularımız doğrultusunda hemşirelik öğrencileri arasında reçetesiz ilaç kullanımının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumun hemşirelik öğrencilerinin ilaçlara ilişkin bilgi, uygulama ve deneyimlerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Analjezikler ve antibiyotikler en sık kullanılan reçetesiz ilaçlardır.^(5-7,13,15) Bu araştırma sonucunda da hemşirelik öğrencilerinin %88.2'sinin reçetesiz analjezik kullandığı belirlenmiştir. Türk Algoloji Derneği ağrısı olan bireylerin %73'ünün analjezik kullandığını ve bu bireylerin yalnızca %58.4'ünün hekime başvurarak bu ilaçları kullandığını bildirmiştir. Analjeziklerin, semptomatik tedavide ilk tercih edilen ve en fazla kullanılan ilaç grubunu oluşturduğu bilinmektedir. Dolayısı ile analjeziklerin reçetesiz olarak kullanılması beklenen bir sonuçtur.^(6,16) Ancak, bu veriler, aynı zamanda ülkemizde analjezik grubu ilaçlara reçetesiz olarak kolay ulaşılabilmesinin ve kullanımlarına yönelik denetimlerin azlığının bir göstergesidir.^(5,15) Öğrencilerin %76.7'si analjezik kullanımının nedeni olarak baş ağrısı yakınmasını bildirmiştir. Bu bulgu, çalışmamızda reçetesiz ilaç kullanımının en sık nedenlerinden biri olan baş ağrısı ile de ilişkilidir. Literatürde ergenlik döneminde baş ağrısı nedeniyle analjezik kullanım oranlarının yüksekliğine dikkat çekilmekte ve bu oranların %21-66 arasında değiştiği bildirilmektedir.⁽⁵⁾ Yapılan sistematik bir incelemede, tıp öğrencileri arasında strese bağlı olarak ortaya çıkan yüksek baş ağrısı insidansı ile analjezik kullanımı ilişkili bulunmuştur.⁽¹⁷⁾ Reçetesiz antibiyotik kullanımı özellikle gelişmekte olan ülkelerde oldukça yaygındır ve gereksiz antibiyotik kullanımına bağlı antimikrobiyal direnç önemli bir sorundur.⁽⁵⁾ Çalışmamızda, reçetesiz antibiyotik kullanım oranının oldukça düşük (%7.9) olduğu saptanmıştır. Bu bulgu öğrencilere verilen temel farmakoloji eğitimi sonrası akılcı antibiyotik kullanımına yönelik olumlu tutum ve davranışlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, bu bulgu uygunsuz antibiyotik kullanımının önlenmesi ile ilgili ülkemizde yürütülen çalışmaların bu grupta etkili olduğunu göstermektedir. Lv ve ark.⁽¹⁸⁾ çalışmasında, üniversite öğrencilerinin yaklaşık yarısının reçetesiz antibiyotik kullandığını, antibiyotik kullanımı ile ilgili yetersiz bilgi, orta düzeyde doğru inançlar ve yanlış uygulamalara sahip olduklarını bildirmiştir. Çalışma bulgularımıza benzer şekilde,

üniversite öğrencileri arasında antibiyotik kullanımını araştıran bir çalışmada, eczacılık ve hemşirelik öğrencilerinin, daha az antibiyotik kullandığı bildirilmiştir.⁽¹⁴⁾

Çalışmamızda, öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma kararlarını etkileyen faktörler; daha önce aynı ilacın kullanılmış olması ve ilacın ellerinde mevcut olması olarak belirlenmiştir. Literatürde reçetesiz ilaç kullanımının en yaygın nedeninin zaman eksikliği ve ekonomik nedenler olduğu belirtilmektedir. Bu nedenlerle sağlık hizmetlerinin daha erişilebilir olması ve iyileştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.^(11,12,17) Bala ve ark.⁽⁸⁾ reçetesiz ilaç kullanımı için belirleyici faktörlerden birinin, tıbbi konsültasyon için bekleme süresinin uzunluğu olarak tanımlanmıştır. Yılmaz ve ark.⁽⁷⁾ çalışmasında, öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma nedenlerini; ilaçların etki mekanizmaları konusunda bilgi sahibi olma, ders yoğunluğu nedeni ile sağlık kuruluşuna gidecek zamanı bulamama ve kendi kendini tedavi etme eğilimi olarak bildirmiştir.

Klemenc-Ketis ve ark.⁽⁴⁾ çalışmasında, sağlık alanındaki öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanmanın çok güvenli olmadığını düşünmelerine rağmen, daha önce doktor önerisi doğrultusunda kullandıkları ilacı reçetesiz olarak aldıklarını ve kullandıklarını belirtmiştir. Sağlık alanı dışındaki öğrenciler ise, hekim yerine aile, arkadaş ve medyayı tercih etmişlerdir. Sağlık alanındaki öğrenciler, tıbbi bilginin güven ve farkındalığı artırarak sağlıklarını aktif yönetmeyi sağladığını bildirmiştir.⁽¹¹⁾ Sawalha⁽¹⁴⁾ çalışmasında, katılımcıların hastalığı basit olarak algılanması ve önceki deneyimlerinin reçetesiz ilaç kullanma kararlarını etkilediğini belirtmiştir. Goel ve Gupta⁽¹⁰⁾ ilaç bilgisine sahip olmanın kullanım sıklığını arttırabileceğini bildirmiştir. Yapılan çalışmalar ile desteklenen bu çalışma bulguları, hemşirelik öğrencilerinin kendi sağlıklarını yönetme konusunda aktif rol alma davranışından kaynaklanabilir.

Bu çalışmada, öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları ile sosyodemografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çalışma bulgumuza benzer şekilde Kahnoueiaghdam ve ark.⁽¹⁹⁾ çalışmasında, yaş, cinsiyet ve ikamet yeri gibi faktörlerin reçetesiz ilaç kullanımını etkilemediğini bildirmiştir. Bununla birlikte, reçetesiz ilaç kullanım alışkanlığının yaş, cinsiyet, gelir, öz bakım yönelimi ve ilaç bilgisi gibi birçok faktörden etkilendiğini bildiren çalışmalar da mevcuttur.^(4,13,17) Yapılan sistematik bir incelemede, genç yaş, yüksek öğrenim ve kronik bir hastalığın varlığı, daha yüksek oranda reçetesiz ilaç kullanımı ile ilişkili bulunmuştur.⁽¹⁷⁾ Sawalha⁽¹⁴⁾ öz bakım yöneliminin, ilaç bilgisinin ve cinsiyetin kendi kendine ilaç kullanımının önemsiz belirleyicileri olduğunu, okul türünün ise reçetesiz ilaç kullanma için önemli bir belirleyici olduğunu bildirmiştir. Güngörmüş ve ark.⁽⁶⁾ çalışmasında, en fazla reçetesiz ilaç tüketiminin “20-35” yaşları arasında olduğu ve

yaşın ilerlemesi ile bu davranış sıklığının giderek azaldığı ve yaş faktörü ile reçetesiz ilaç tüketimi arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Literatürde reçetesiz ilaç kullanım oranının gençlerde daha yüksek olması, gençlerde düşük risk algısı ile ilişkilendirilmektedir.⁽¹¹⁻¹³⁾ Çalışmalarda eğitim seviyesi arttıkça reçetesiz ilaç kullanım oranının arttığı, daha fazla ilaç bilgisinin kendi sağlık sorunlarını yönetmek için daha fazla güvene neden olarak reçetesiz ilaç alımında artışa katkıda bulunabileceği belirtilmektedir.^(4,11,13,17) Literatürde, eğitim, gelir durumu ve sosyal güvencenin reçetesiz ilaç kullanımında önemli göstergeler olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu üç bileşeni incelemek, reçetesiz ilaç kullanımına yönelik politiko-ekonomik önlemlerin oluşturulması için yol gösterici olacaktır.^(6,15,17) Çelik ve ark.⁽¹⁵⁾ çalışmasında, sağlık güvencesi olmayan ve geliri giderine denk olan öğrencilerin daha yüksek oranda reçetesiz antibiyotik kullandıklarını, sosyal güvencesi olan bireylerin hastalandıklarında doktora gitme sıklıklarının arttığını, eczacı önerisiyle ilaç kullanma ve evdeki ilacı kullanma oranının azaldığını belirtmiştir. Çalışmamızda, öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma durumları ile kronik hastalık durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Güngörmüş ve ark.⁽⁶⁾ çalışmasında, kronik hastalığın olması ile reçetesiz ilaç kullanımı arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki olduğu ve herhangi bir kronik hastalığı olanların bu konuda daha duyarlı olduklarını bildirmiştir. Kronik hastalığın sağlık hizmeti ve ilaç kullanım gerekliliğini arttıracığı düşünüldüğünde bu bulgumuz literatür ile uyumlu bulunmamıştır.

Sonuç

Araştırma grubundaki öğrenciler arasında, reçetesiz ilaç kullanma oranı oldukça yüksektir. Öğrencilerin en yüksek oranda baş ağrısı nedeniyle ilaç kullandıkları ve en sık kullanılan ilacın ise analjezikler olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma kararlarını etkileyen faktörler; daha önce aynı ilacın kullanılmış olması ve ilacın ellerinde mevcut olması olarak belirlenmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, reçetesiz ilaç kullanımını önlemek için özellikle risk grubunda olan öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Hemşirelik öğrencilerinin reçetesiz ilaç kullanma davranışlarının sıklığı ve nedenlerini belirlemek etkin eğitim programları tasarlamak için önemlidir. Reçetesiz ilaç kullanım kolaylığını ortadan kaldıracak uygun maliyetli, kolay erişilebilir sağlık hizmet politikaları, ilaç politikalarına ilişkin düzenlemeler, Sağlık Bakanlığı tarafından yalnızca reçeteye satılan ilaçların ve reçetesiz olanların resmi bir listesinin yayınlanması, erken yaşlarda sağlık eğitiminin bir parçası olarak okul müfredatlarına dâhil edilecek eğitim programları önerilebilir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Etik Kurulu'ndan alınmıştır (06.02.2015, No: 282).

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin bilgilendirilmiş yazılı onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the Gulhane Military Medical Academy Ethics Committee (06.02.2015, No: 282).

Informed Consent: Written informed consent was obtained from nursing students who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

© **Telif Hakkı 2020** Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Semahat Arsel Hemşirelik Eğitim ve Araştırma Merkezi (SANERC). Logos Tıp Yayıncılık tarafından yayınlanmaktadır.
© **Copyright 2020** by Koç University School of Nursing Semahat Arsel Nursing Education and Research Center (SANERC). This Journal published by Logos Medical Publishing.

KAYNAKLAR

- Karakurt P, Hacıhasanoğlu R, Yıldırım A, Sağlam R. Üniversite öğrencilerinde ilaç kullanımı. TAF Preventive Medicine Bulletin. 2010;9(5):505-12. Available from: <https://www.ejmanager.com/mnstemps/1/1-1288305972.pdf>
- ALBashtawy M, Batiha AM, Tawalbeh L, Tubaishat A, AlAzzam M. Self-medication among school students. J Sch Nurs. 2015;31:110-6. doi: 10.1177/1059840514554837.
- Yapıcı G, Balıkcı S, Uğur Ö. Birinci basamak sağlık kuruluşuna başvuranların ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışları. Dicle Tıp Dergisi. 2011;38(4):458-65. doi: 10.5798/diclemedj.0921.2011.04.0066.
- Klemenc-Ketis Z, Hladnik Z, Kersnik J. Self-Medication among healthcare and non-healthcare students at University of Ljubljana, Slovenia. Med Princ Pract. 2010;19:395-401. doi: 10.1159/000316380.
- Ekim A, Akın İ, Ocakçı AF. Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanımı. ACU Sağlık Bil Derg. 2018;9(3):272-6. Available from: http://acibadem.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_AUD_458.pdf
- Güngörmüş Z, Sayan A. Reçetesiz ilaç kullanımı ile sağlık sorumluluğu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Sendrom. 2011;23:4-6. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/288999303>.
- Yılmaz E, Yılmaz E, Karaca F, Uçar S, Yüce T. Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin ilaç kullanma durumlarının incelenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi. 2008;3(8):69-83. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/290482657>
- Bala R, Singh H, Kaur K, Girish P, Kohli K. Knowledge and attitude towards antimicrobial self medication usage: A cross sectional study among medical and nursing students. International Journal of Basic & Clinical Pharmacology. 2013;2:4. doi: 10.5455/2319-2003.ijbcp20130816.
- Pınar N. Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin akılcı ilaç kullanım alışkanlıklarının belirlenmesi. Mustafa Kemal Üniv Tıp Derg. 2017;8(29):34-40. doi: 10.17944/Mkutfd.304265.
- Goel D, Gupta S. Self-medication patterns among nursing students in North India. IOSR Journal of Dental and Medical Sciences (IOSR-JDMS). 2013;11(4):14-7. Available from: <http://iosrjournals.org/iosr-jdms/papers/Vol11-issue4/D01141417.pdf?id=8203>
- Williams A, Crawford K. Self-medication practices among undergraduate nursing and midwifery students in Australia: A cross-sectional study. Contemp. Nurse. 2016;52:410-20.
- Dönmez S, Güngör K, Göv P. Knowledge, attitude and practice of self-medication with antibiotics among nursing students. Int.J.Pharmacol. 2018;14(1):136-43.
- Pereira CM, Alves VF, Gasparetto PF, Carneiro DS, Carvalho DGR, Valoz FEF. Self-medication in health students from two Brazilian universities. RSBO. 2012;9(4):361-7.
- Sawalha AF. A descriptive study of self-medication practices among Palestinian medical and nonmedical university students. Res Social Adm Pharm. 2008;4(2):164-72. doi: 10.1016/j.sapharm.2007.04.004.
- Çelik S, Alacadağ M, Erduran Y, Erduran F, Berberkayar N. Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin antibiyotik kullanma durumlarının incelenmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 2010;7(1):1124-35. Available from: <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/download/918/537>
- Kaya H, Turan N, Keskin Ö, Tencere Z, Uzun E, Demir G, et al. Üniversite öğrencilerinin akılcı ilaç kullanma davranışları. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 2015;18(1):35-42. doi: 10.17049/ahsbd.67643.
- Limaye D, Limaye V, Krause G, Fortwengel G. A Systematic review of the literature to assess self-medication practices. Ann Med Health Sci Res. 2017;7:1-15.
- Lv B, Zhou Z, Xu G, Yang D, Wu L, Shen Q, et al. Knowledge, attitudes and practices concerning self-medication with antibiotics among university students in western China. Tropical Medicine & International Health. 2014;19(7):769-79.
- Kahnamouei-aghdam F, Zakeri A, Amani F, Sajjadifar M, Mohammadi P, Ojaghi H. Self-medication prevalence and related factors among medical university students, 2015. Int J Basic Clin Pharmacol. 2017;6:373-6.